

Jak usnadnit otevřené publikování? Tipy zazněly na semináři v Akademii věd

22.5.2024 - Zuzana Dupalová | Akademie věd České republiky

Systém, při němž jsou články či data vědců a vědkyň lehce přístupné, s sebou nese mnoho výhod. Těžit z něj mohou nejen badatelé, jejichž výsledky se tak dostanou k širšímu publiku a zvyšují například i citovanost, ale i společnost. Dostupnost dat totiž pomáhá ekonomickému rozvoji a podporuje inovace. Badatelé, jejichž výzkumy jsou financované z veřejných prostředků, tím také nechávají společnost nahlédnout, jaké výsledky tyto výzkumy přinášejí.

Princip otevřenosti se prosazuje i v Akademii věd ČR. Vědci a vědkyně už běžně publikují v režimu Open Access, tento model navíc podporují i pracoviště při vydávání časopisů. Jak na „Semináři k Open Access a transformačním smlouvám“ zaznělo, z 65 časopisů, které vydávají pracoviště nebo se na nich podílejí, je v Open Access přístupná přibližně polovina.

Akci inicioval a moderoval Jiří Homola z Akademické rady AV ČR.

Věda jako byznys

Odborné texty mají cenu zlata. A to doslova. „Vedle zbrojního a farmaceutického průmyslu je vydávání vědeckých časopisů nejlukrativnějším legálním byznysem,“ upozornil ředitel Národní technické knihovny Martin Svoboda. Vydavatelství si totiž nezřídka účtují vysoké částky za předplatné. K nim inkasují od autorů i poplatky v řádech až tisíců eur za otevřené zpřístupnění článku.

Tomuto systému napomáhá také systém hodnocení a financování vědy, jak připomněl Jiří Homola: „Nejde jen o hodnocení výzkumných organizací. Mnoho poskytovatelů finančních prostředků totiž vyžaduje výsledky ve formě publikací. Vysoký podíl účelového financování a systém hodnocení, který zohledňuje množství publikačních výstupů, vytváří tlak na jejich produkci a vede k vysokým publikačním nákladům pro výzkumné instituce.“

Součástí Národní technické knihovny je Národní centrum CzechELib, které mimo jiné podporuje právě publikování v režimu otevřeného přístupu. Jeho vedoucí Jiří Jirát zdůraznil, že vynakládané částky se daří významně „krotit“ pomocí transformačních smluv. Ty se kolektivně uzavírají s vydavatelstvími. Prostřednictvím 14 smluv, které centrum uzavřelo, se podařilo za loňský rok ušetřit téměř 100 milionů korun. Mezi institucemi v konsorciu nechybějí ani pracoviště Akademie věd ČR. „Transformační smlouvy jsou vhodné k šetření prostředků. V konsorciálním přístupu je také síla, takže není vhodné ji třístit tím, že se budeme individuálně domlouvat s vydavateli,“ doporučil Jiří Jirát.

Ředitel Národní technické knihovny Martin Svoboda představil historii a současnost vědeckého publikování.

Knihovna pro otevřenou vědu

Pracovištěm Akademie věd ČR s agendou spojenou s Open Access a Open Science pomáhá Knihovna AV ČR. Od roku 2022 má navíc specializované oddělení Open Science, které vede Jindřich Fejfar. Kromě toho, že Knihovna na webových stránkách zpřístupňuje vysvětlující informace o různých modelech otevřeného publikování, poskytuje pracovištěm například konzultace a školení. „Letos v březnu se nám podařilo oddělení personálně posílit, takže budeme služby rozšiřovat,“ dodal Jindřich

Fejfar.

Knihovna AV ČR mimo jiné zprostředkovává službu AV ČR FAIR Wizard, která usnadňuje tvorbu data management plánu. „Vytvoření plánu, jenž popisuje, jak se bude s vědeckými daty nakládat, často požadují poskytovatelé financí. Vyžadují k nim ale zároveň otevřený přístup,“ podotkl Rudolf Sýkora, který má na starosti správu systému ASEP. Jeho součástí je repozitář plných textů ASEP, kam mohou zaměstnanci Akademie věd ČR ukládat své výstupy. „Knihovna rovněž nabízí bezpečné sdílení dat v institucionálním datovém repozitáři,“ doplnil. Podmínkou pro ukládání dat je uzavření smlouvy. Pracoviště, která mají zájem o ukládání dat do repozitáře, mohou kontaktovat Knihovnu AV ČR. Dosud smlouvu podepsalo 34 ústavů.

Jak zdůraznil Jindřich Fejfar, požadavky vydavatelů i poskytovatelů financí na otevřenost výzkumných dat jsou ale různé, což leckdy může vést ke komplikacím. „Ze zkušeností doporučujeme pracovištím, aby zvážila zřízení pracovní pozice Open Access administrátora, který odpovídá za postup při otevřeném publikování, a zřízení relativně nové pozice Data Stewardů. Ti jsou odpovědní za správu výzkumných dat, jejich ukládání a kvalitu ve výzkumném týmu, nebo šířeji na celém pracovišti.“ Dále Jindřich Fejfar doporučil postupy publikování a správy dat uchopit koncepčně – interní politikou nebo metodikou.

Zleva: Jindřich Fejfar, Rudolf Sýkora, Martin Svoboda, Jiří Jirát, Jiří Homola

Do konce června se pro šetření CzechELib na žádost Rady pro výzkum, vývoj a inovace sbírají data pro finanční analýzu prostředků, které se v Česku vynakládají na otevřený přístup k vědeckým informacím. Jak připomněl Jindřich Fejfar, „tato data jsou důležitá nejen pro vyjednávání nových transformačních smluv, ale také pro kvalifikované rozhodnutí pracovišť, do kterých konsorcií se zapojit v blížícím se období.“

Více o Open Access a Open Science v Akademii věd ČR si přečtete také v článku *Brána vědy otevřená. Specializované oddělení pomáhá v Akademii s Open Science* a rozhovoru s Jiřím Homolou z Akademické rady AV ČR.

<https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Jak-usnadnit-otevrene-publikovani-Tipy-zaznely-na-seminari-v-Akademii-ved-00001>